

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 11.051.041 у
Донецькому національному
університеті імені Василя Стуса
доктору філософських наук,
професору
Попову Володимирі Юрійовичу

ВІДГУК

офіційного опонента **Горбаня Олександра Володимировича**, доктора філософських наук, професора, професора кафедри філософії Київського університету імені Бориса Грінченка на дисертаційну роботу **Гуржи Ксенії Леонідівни «Європейське місто як модус соціальної реальності та категорія культури»**, подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 033 Філософія, галузь знань 03 Гуманітарні науки

1. Актуальність теми дослідження.

Стрімку урбанізацію називають найбільш трансформуючим процесом у сучасному світі. Бурхливе зростання кількості міських мешканців, а також самої кількості міст, їх розширення та перетворення виглядають справжнім викликом для суспільства. Прагнення до кращої якості життя в містах, вибудовування процесів взаємодії та співіснування у міському мультикультурному середовищі та планування життєвих стратегій створює для аналітиків та практиків запит на осмислення цих та інших урбанізаційних процесів. Активна зацікавленість в міській проблематиці проглядається у все більшій кількості урбаністичних досліджень, а також у теоретичних працях, які узагальнюють проблеми практичного життя в сучасних містах. Не виключенням є й український урбанізований простір, в якому разом із суспільними й політичними трансформаціями відбуваються і власне трансформації міського середовища. Ці зміни носять не лише

інфраструктурний характер, а сягають символічного та світоглядного вимірів, зокрема, рівень міської свідомості може показувати рівень зрілості суспільства.

Відтак, дисертаційне дослідження К.Л. Гуржи «Європейське місто як модус соціальної реальності та категорія культури» виглядає своєчасним та актуальним, не лише через те, що міська проблематика у вітчизняних філософських розвідках все ще набирає популярності, але також зважаючи на важливість цієї теми у контексті потенційного прикладного застосування результатів дослідження у галузі прогнозування міських процесів та суспільних змін.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертації.

Наукові положення, висновки і результати, представлені в дисертації К.Л. Гуржи слід оцінити як теоретично, методологічно і емпірично обґрунтовані і достовірні. Про це свідчить доцільно дібрана джерельна база, а також заявлена та використана методологія дослідження, що складається з корпусу загальнофілософських, соціологічних, культурологічних, історичних методів та їх поєднання стосовно досліджуваного матеріалу.

Результати дослідження можуть використовуватися в освітньому та навчальному процесах; в роботі урбаністичних громадських та аналітичних центрів для прогнозування соціальних процесів в містах; як теоретичне підґрунтя при експертній оцінці ризиків маніпуляцій із культурною спадщиною та культурною пам'яттю; при аналізі локальних особливостей міського менталітету. Також результати дослідження можуть бути чільними орієнтирами для вузьких дослідницьких напрямків, на кшталт, сакральної географії України.

Дисертанткою заявлені чіткі мета та завдання дослідження, завдяки яким відбувається філософська експлікація суттєвих рис та здійснюється визначення європейського міста як модуса соціальної реальності та

культурної категорії, втіленої в ідеї міста та проявленої в міфі міста. Зокрема, авторка ставила собі за завдання показати особливості європейського міста як модуса соціальної реальності, обґрунтувати зміст та значущість категорії культури «європейське місто» та окреслити основні напрямки змін в розумінні ідеї європейського міста в сучасних умовах.

Інноваційною видається авторська інтерпретація міста як реалізованої системи соціального буття, форма якої транслюється змістом ідеї міста, що має християнське походження, центральні смисли якої кодуються та транслюються міфом міста.

Дисертаційне дослідження відзначається послідовною і логічною структурованістю, котра відповідає завданням та обраним методологічним принципам. Вступна частина констатує ступінь актуальності теми та рівень її наукового осмислення на сьогодні. Також у вступі обґрунтовано наукову новизну, визначено мету і завдання, об'єкт і предмет дослідження. Структура дисертаційної роботи складається зі вступу, трьох розділів та десяти підрозділів, висновків списку використаних джерел і літератури та додатків.

Відзначимо найбільш цікаві аспекти основного змісту дисертації.

У першому розділі дисертації «Теоретико-методологічні засади дослідження міста через звернення до культури та соціальної реальності» авторка систематизує основні соціально-філософські урбаністичні розробки та акцентує увагу на виробленні мультидисциплінарного підходу до дослідження міста. На сторінках вказаного розділу дисертантка здійснює аналіз феноменологічної традиції інтерпретації соціальної реальності, спираючись на ідеї Альфреда Шюца, Едмунда Гуссерля, Якоба фон Іксюля, Пітера Бергера та Томаса Лукмана та доходить висновку, що конструктивістський підхід до пояснення соціальної реальності через феномени повсякденного життя з точки зору дослідження міста дозволяє унаочнити соціальну реальність в міській формі. Цікавим тут видається звернення до здобутків культуральних істориків, наукові розробки якраз і зосереджені саме на явищах повсякденного життя городян.

Авторка не йде за більш прийнятою схемою послідовного розгляду історичних епох, а реконструює образ міста через звернення до культурної форми міста, та розглядає її зміст відповідно до домінуючих в культурі цінностей та сенсів. Дисертантка, спираючись на роботи Фернана Броделя, Льюїса Мамфорда, Спіро Костофа, Амоса Рапопорта, Юрія Лотмана та Гарві Кокса, називає місто формою організації життєвого простору людини та висуває тезу, що місто є рівним самому собі у кожному з окремих епох.

У теоретичному відношенні надзвичайно важливим постає другий розділ дисертації «Культурні особливості ідеї європейського міста», в якому розглядається становлення європейського міста як культурного феномену. Дисертантці вдалося підібрати ґрунтовну літературу, зокрема з медієвістики, та на основі її аналізу показати процес формування європейського міста як стійкої ідеї, яка надавала однорідності містам, зведеним за її зразком. Авторка наочно показує вплив християнства на однорідність міського простору та вказує на подальше складання урбанізаційних мереж та міст, збудованих за єдиним зразком. Таке спостереження є важливим для пояснення підстави говорити про європейське місто як сталу категорію культури.

Важливим, на наш погляд, виглядає аналітичний підрозділ 2.2. дисертації, присвячений міфу міста як формі буття сакрального архетипу, в якому дисертантка пов'язує культурну ідею міста з міфом міста та надає теоретичний аналіз міського міфу.

Необхідно зазначити, що попри те, що у назві дисертаційного дослідження йдеться про європейське місто як категорію культури, авторка повсякчасно звертається до просторових параметрів міста й сакральної топографії, визначаючи сакральні місця в місті як елементи міської структури, що відображають уявлення городян про світ і самих себе. Важливим виглядає акцент на особливостях сучасної сакралізації міських просторів, що візуалізовано на прикладі формування нових сакральних просторів в Україні пов'язаних з Революцією Гідності. Також в дисертації

звернено увагу на кризові проблеми, пов'язані з процесом сакралізації місць пам'яті та підвищенням їх престижу в очах туристів. Ця думка розвивається у третьому розділі, де розглянуто конфлікт пам'яті для локальних спільнот та важливість культурної спадщини для локальної ідентичності в опозиції до значення такої пам'яті для туристів.

Другий розділ завершується аналізом утопічних ідей міста, але матеріал представлено не як послідовний опис філософських утопій. Фокус дослідження дещо зміщено та спрямовано на осмислення функціонування ідеї ідеального міста та зосереджено на питанні чому теоретично вивірена ідея не втілювалася в фізичному просторі та не знаходила відзиву у мешканців міст. Для цього дисертантка систематизує спроби створити ідеальні міста, що у висновках відображається як три типи ідей: 1) ідея ідеального міста з точки зору найкращої для городян архітектурної форми; 2) ідея ідеального міста з точки зору трансляції певних ідеальних суспільних цінностей та поширення суспільних ідей; 3) ідея ідеального міста з точки зору регулятивного потенціалу з боку влади або автора концепції.

У заключному, третьому, розділі дисертації «Європейське місто як модус соціальної реальності» було зроблено спробу демонстрації практичного застосування теоретичної моделі функціонування ідеї міста, сформульованої в попередніх розділах. Спочатку авторка на історичному, етнографічному та поетичному матеріалі, зібраному до 2013 року, реконструює міф міста Донецька, де показує його релігійні та ідеологічні підвалини. Застосовуючи синергетичний підхід дисертантка показує нелінійний вплив міфологічного чинника в прийнятті рішень локальними спільнотами в процесі протистояння регіональних дискурсів на сучасному етапі. Дослідження завершується спробою виокремити найвідчутніші напрямки змін в житті городян, що напряду впливають на зміну міської ідеї.

Висновки дисертаційного дослідження виконані на належному рівні, відповідають поставленим завданням, змістовно та цілком адекватно підсумовують досягнуті результати роботи.

3. Наукова новизна одержаних результатів.

На наше переконання, основні ідеї наукової новизни дисертаційної роботи полягають в тому, що вперше у вітчизняних дослідженнях пропонується погляд на європейське місто з точки зору виокремлення та аналізу його ідеї. В дисертації детально визначений історичний та культурний контекст зародження ідеї європейського міста, яка багато в чому позначена впливом християнського світогляду. Такий підхід дозволив дисертантці концептуалізувати ідею європейського міста як смислової структуру, в центрі якої знаходиться уявлення про сакральні цінності, а периферію складають імперативи, що регулюють соціальне буття у відповідності до центру; ця ідея є формою існування центральних смислів європейської культури (категорією культури), а її втілення – способом культурного буття (модусом соціальної реальності).

Зазначені результати закладають теоретичне підґрунтя для більш системного філософського вивчення міських міфів загалом та в Україні зокрема, а також для подальших компаративних досліджень ідеї європейського міста та інших культурних ідей міст (наприклад, східного міста).

Дисертаційна робота К.Л. Гуржи містить нові, раніше не захищені наукові положення, а обґрунтовані нею результати сукупно сприяють розв'язанню наукового завдання – філософської експлікації суттєвих рис та визначення європейського міста як модуса соціальної реальності та культурної категорії, втіленої в ідеї міста та проявленої в міфі міста.

4. Повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих публікаціях, зарахованих за темою дисертації.

Ознайомлення з рукописом дисертації та опублікованими працями дає змогу стверджувати, що основні наукові результати представлені у достатній кількості наукових публікацій, які розкривають основний зміст дисертації та

відображають сформульовані в дослідженні положення наукової новизни та висновки. За темою дисертації опубліковано 6 статей, 5 з яких є одноосібними. Дисертантка має 5 статей у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України, 1 статтю в періодичному науковому виданні держави, яка входить до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу, та яке відповідає науковому напрямку «Філософія», 5 публікацій які додатково відображають наукові результати дисертації. Особистий внесок здобувачки у роботах, написаних у співавторстві, пояснено й обґрунтовано. Оформлення дисертації здійснено з дотриманням відповідних вимог, що висуваються до такого роду наукових досліджень.

Результати дослідження було апробовано під час участі у всеукраїнських та міжнародних конференціях, що відображено у опублікованих тезах виступів.

5. Практичне значення одержаних результатів.

Результати дослідження можуть використовуватися при моделюванні соціальних процесів та поведінки городян. Застосування результатів дослідження може бути корисним при практичній реалізації політики регіональної децентралізації, сприяти ініціюванню міждіалогового діалогу для розвінчання локальних стереотипів та зменшення соціальної напруги, та може бути враховано при розробленні механізмів реалізації цілей сталого розвитку ООН, де досягнення стійкості міського розвитку є одним з основних завдань.

6. Зауваження та дискусійні положення.

При загальному сприятливому враженні все ж варто зазначити, що робота не позбавлена і певних недоліків.

По-перше, помітним є диспропорційний розгляд ідеї міста в історичній перспективі. Авторка приділяє багато уваги середньовіччю та процесу

кристалізації «ідеї європейського міста», але при подальшому висвітленні трансформації цієї ідеї в тексті, вона долучає значно меншу кількість джерел та матеріалу, тому дещо страждає послідовний виклад розвитку міської ідеї.

По-друге, в роботі наголошується що місто є ареною глобальних цивілізаційних процесів, а сучасне глобальне місто згадується як «топос і технологічний вузол інформаційної цивілізації, що «зшиває» глобальний простір, але власне інформаційне місто згадується дещо побіжно. В той же час, на наш погляд, не можна говорити про глобальні міста оминаючи інформаційне суспільство. Робота могла б виграти при розкритті цього аспекту при поясненні сучасної ідеї міста, так само як і звернення до цифрової та віртуальної трансформації міських просторів, використанні доповненої реальності у сучасному конструюванні образів міст.

По-третє, в третьому розділі роботи дисертантка розглядає процес перенесення культурної форми міста «західного зразка» та втілення її у суспільствах, що знаходяться на територіях «не західного світу». Компаративна перспектива такого феномену сама по собі викликає дослідницький інтерес, але ідея перенесення культурної форми потребує більш прискіпливих досліджень, зокрема не вистачає уточнення з точки зору дослідження чи тотожна культурна форма та ідея міста. Ми вважаємо, що саме цей аспект дисертаційного дослідження потребує більш детального та всебічного аналізу.

По-четверте, в дисертації багато уваги приділено культурній спадщині, як важливій частині сучасної міської ідеї. Культурна спадщина, місця пам'яті та культурна пам'ять, до яких звертається дисертантка, лежать у площині розробок студій пам'яті, тому вважаємо що доречним було б більш фахово та детально звернутись до такого напрямку соціогуманітаристики як *memoria studies*. Це дозволило б також розв'язати питання авторського розуміння сакральних міських просторів та місць пам'яті, подекуди в тексті виникає враження що авторка їх ототожнює.

По-п'яте, авторка очевидно пов'язує зміни в культурному мисленні та ідеї міста зі зміною ціннісних установок та орієнтацій. Цей аксіологічний аспект в структурі ідеї міста можна було б посилити більш ґрунтовними теоретичними дослідженнями. Цінності відбиті в перспективах культурного мислення потребують теоретичного обґрунтування, що допомогло б у більш вдалому структуруванні перспектив досліджень про які йдеться в тексті.

По-шосте, у тексті дисертації авторка розглядає та групує появу нових сакральних просторів в українських містах, зокрема, вона виділяє місця пам'яті, безпосередньо пов'язані з подіями 2013-2014 років, «місця дії»; зміну значення і назв місць у міських поселеннях, які раніше були пов'язані з вшануванням інших пам'ятних подій і людей, часто радянських; простори, які увібрали в себе попередні сенси або розширили їх; місця, що прямо організовані в релігійних спорудах; місця, які отримали смислове навантаження вперше; місця поблизу будівель адміністративних органів; вшанування земляків-героїв, тощо. Мусимо зауважити, що нажаль, в загальних висновках аналіз появи нових сакральних просторів в українському міському контексті не знайшов свого відображення.

Незважаючи на висловлені зауваження та дискусійні положення, дисертаційна робота є завершеною працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати. Висловлені зауваження не погіршують загального враження від дослідження К.Л. Гуржи, не зменшують наукової цінності дисертаційного дослідження, його теоретичного і прикладного значення та не впливають на отримані результати.

7. Загальна оцінка дисертації.

Зміст рукопису дисертації переконує у тому, що авторка досягла визначеної у дослідженні мети і виконала зазначені у вступі завдання дослідження. Дисертаційне дослідження Ксенії Леонідівни Гуржи «Європейське місто як модус соціальної реальності та категорія культури» є

оригінальною, самостійною та завершеною науково-кваліфікаційною працею, що має важливе значення для розвитку філософії міста.

Аналіз тексту рукопису дисертації свідчить про **дотримання здобувачкою вимог академічної доброчесності** в повному обсязі.

Дисертаційна робота відповідає тимчасовому порядку присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 167 від 6 березня 2019 року (зі змінами) та наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року (зі змінами), а її авторка Ксенія Леонідівна Гуржи заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 03 Гуманітарні науки, за спеціальністю 033 Філософія.

Офіційний опонент:

доктор філософських наук, професор
професор кафедри філософії
Київського університету
імені Бориса Грінченка

О.В. Горбань

